

بازشناسی مفهوم قرارگاه‌های رفتاری مروری بر تعاریف و ویژگی‌های قرارگاه رفتاری با تأکید بر مرور تحلیلی متن شوگن

دکتر امید دژدار*، دکتر غلامرضا طلیسچی**، رحمان روحی دهکردی***

تاریخ دریافت مقاله: ۹۱/۴/۱۵

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۱/۶/۳

چکیده

قرارگاه رفتاری که در بستر روانشناسی اکولوژیک و در پی پژوهش‌های بارکر و همکارانش معرفی شد، در حوزه روانشناسی اکولوژیک، در پی تشریح ارتباطات رفتار و محیط در قالب زمان و مکان مشخص است. اگرچه به وسیله بررسی قرارگاه‌های رفتاری بیشتر به تحلیل رفتار در بستر محیطی - محیط ساخته شده - پرداخته می‌شود، ولی با توجه به این که بارکر نشان داد که یک قرارگاه رفتاری در رسیدن یک فرد به رضایت‌مندی نتیجه دارد، می‌توان با نتیجه‌گیری از تحلیل قرارگاه‌های رفتاری موجود برای ارتقاء دادن اصول راهنما و دانش طراحی طراحان، به طراحی فضاهای جدید بهره برد. ابتدائی‌ترین اقدام در خصوص تسلط بر این مبحث ارائه تعریف و بازشناسی قرارگاه‌های رفتاری است که از خلال این مطالب نیز می‌توان به راحتی بر آزمون ساختاری قرارگاه‌های رفتاری، به عنوان اولین قدم تشخیص قرارگاه‌ها، تسلط یافت. از این رو در این پژوهش با مروری بر ادبیات این حوزه و به ویژه مروری تحلیلی بر کتاب "قرارگاه‌های رفتاری" شوگن اقدام به ارائه تعریف قرارگاه‌های رفتاری و اجزاء آن یعنی الگوی جاری رفتار، محیط، هم‌ساختی محیط و رفتار و غیره پرداخته تا در نتیجه بتوان قرارگاه‌های رفتاری محیط‌های ساخته شده را شناخته تا بدین وسیله در دو مقوله بررسی محیط‌های ساخته شده و دانش طراحی طراحان از این بازشناسی بهره برد.

واژه‌های کلیدی

الگوی جاری رفتار، محیط، هم‌ساختی محیط و رفتار، قرارگاه رفتاری، روانشناسی اکولوژیک

E-mail: odejdar@yahoo.com

E-mail talischi_g@yahoo.com

E-mail: rahman.arch@gmail.com

* استادیار، دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان

** استادیار، دانشگاه بوعلی همدان

*** دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان

مقدمه

در منابع بسیاری می‌توان بحث‌های فراوانی پیرامون محیط و رفتار انسان و مجموعه هم‌بستگی‌ها و وابستگی‌هایشان از منظرهای گوناگون یافت. دیوید هاویلند (۱۹۶۹) با عبارت "فضای فعالیت"^۱ و پیرین (۱۹۷۰) با عبارات "نظام‌های فعالیت"^۲ و "مدارهای رفتار"^۳ سعی در بکارگیری عباراتی جهت بازنمایی و تعریف این هم‌بستگی‌ها و وابستگی‌ها داشته‌اند؛ برایان لوسون نیز در کتاب "زبان فضا"^۴ با بیان مطالب و ارجاعاتی از بارکر، آلدوون ایک و دیگران تلاش به تشریح و تدقیق این ارتباطات می‌نماید. از خلال تمامی مطالب و منابع باید اشاره کرد که برای بررسی و شناسایی ماهیت ارتباطات مابین محیط و رفتار، روانشناسی اکولوژیک (زیست‌بوم شناختی) - با نگرش فرافردی‌ای که به پژوهش در زمینه رفتار انسان دارد- برای پژوهشگرانی که دغدغه بررسی رفتار فرد در محیط و نه در آزمایشگاه را داشتند، راه‌گشا و یاری‌رسان بوده است. چنان‌که راجر بارکر و همکارانش با ایجاد این رشته و در خلال پژوهشی با هدف شناسایی رفتارهای کودکان به مجموعه ارتباطات، وابستگی‌ها، تأثیرات و تأثرات مابین محیط و رفتار پی برد که قابلیت تحت عبارتی خاص و ویژه را داشت، و آن "قرارگاه رفتاری"^۵ بود. بارکر و همکارانش تلاش‌های بسیاری جهت ارائه این مفهوم در حوزه روانشناسی اکولوژیک انجام دادند و در نهایت امروزه این عبارت شرح و تعریف مشخص و منسجمی را داراست. اگرچه در منابع دیگر با ارجاع به کوشش‌های این افراد به بحث در خصوص "قرارگاه‌های رفتاری" پرداخته شده است که این مطالب در کتاب قرارگاه‌های رفتاری شوگن به طور کامل شرح داده شده است، اما به راستی این واحدهای محیطی زیست‌بوم شناختی ارائه شده توسط راجر بارکر که تحت عنوان "قرارگاه‌های رفتاری" مصطلح شده‌اند، چیستند؟ چه ویژگی‌هایی دارند و چگونه می‌توان آن‌ها را بازشناسی کرد؟

در ادامه این مقاله در بخش تعاریف، مروری اجمالی بر تعاریف ارائه شده از قرارگاه رفتاری خواهد شد و سپس، در بخش ارزیابی به مقایسه تعاریف، و در بخش بازشناسی قرارگاه‌های رفتاری به ارائه تعریف جامع از قرارگاه رفتاری و اجزاء آن پرداخته خواهد شد.

تعاریف

در ابتدای این بخش باید به این نکته اشاره کرد که تمامی تعاریفی که در این بخش از قرارگاه رفتاری ارائه می‌شود، ارجاع داده شده به کتاب "روانشناسی اکولوژیک" می‌باشند حال آنکه از تمامی تعاریف، فقط تعریف شوگن با تعریف بارکر از قرارگاه‌های رفتاری مطابقت بیشتری دارد (Barker, ۱۹۶۸).

جان لنگ قرارگاه رفتاری را چنین تعریف می‌کند: "قرارگاه یا مکان رفتاری ترکیبی پایدار از فعالیت و مکان در نظر گرفته شده است که شامل اجزای زیر است: فعالیتی بازگشت‌کننده و قابل تکرار یا الگوی جاری رفتار، طرح خاصی از محیط یا محیط کالبدی، رابطه‌ای سازگار بین این دو یا هم‌ساختی، دوره زمانی خاص" (لنگ، ۱۳۸۶). برایان لوسون تعریف متفاوتی را ارائه می‌دهد که آنرا می‌توان از خلال متون نگاشته‌شده وی استخراج کرد: فضا جزء مهم و سازنده قرارگاه است؛ رفتار در قرارگاه صورت می‌پذیرد؛ قائل شدن بازه زمانی و مکانی برای قرارگاه و ارجاع به جمله‌ای از آلدوون ایک در خصوص فضا و زمان در دنیای واقع و مکان و فرصت در ذهن انسان؛ قرارگاه دربر گیرنده فضا، مردم و فعالیت‌هایشان است؛ قرارگاه‌ها، خواه جزئی از یک قلمرو ویژه باشند یا نه، برای ما به مثابه راهی برای تولید نمودن امنیت، اهمیت دارند؛ فرهنگ در خوانائی قرارگاه‌ها نقش دارد؛ نحوه رفتار در یک قرارگاه و تأثیر فضا بر رفتار افراد را تحت عنوان "زبان فضا" که ویژگی غیرشفاهی بودن آن و کنترل‌کنندگی چگونگی رفتار صحیح در فضا را بیان می‌نماید (Lawson, 2001).

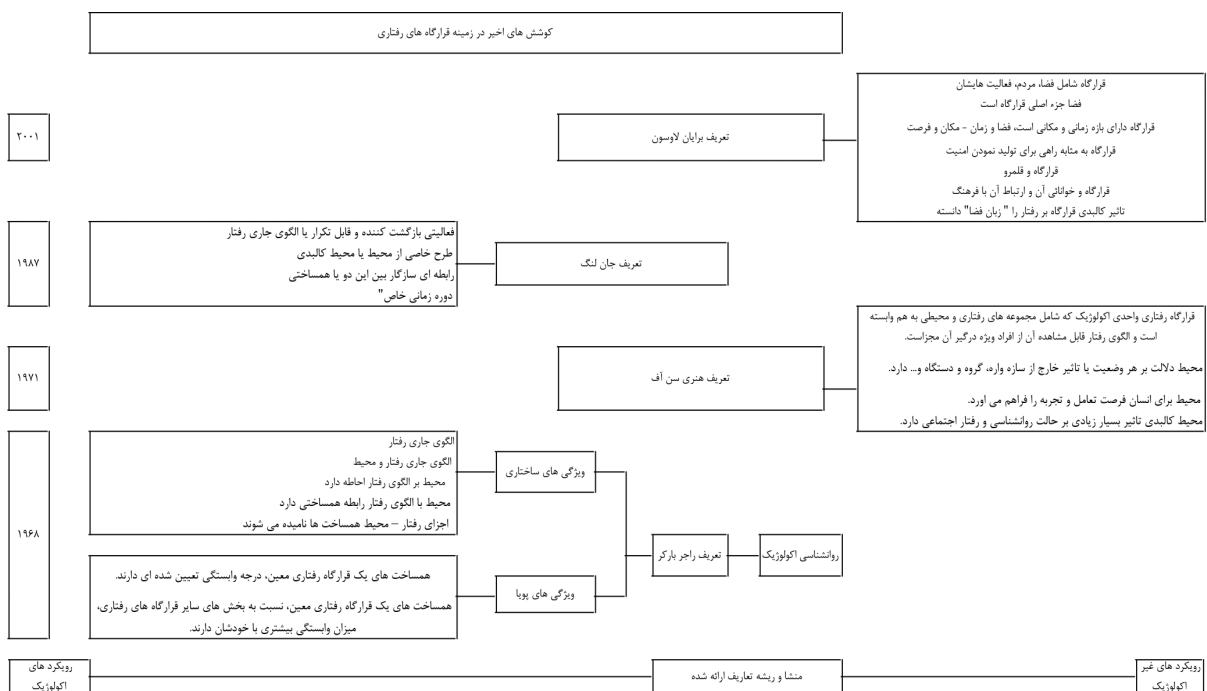
هنری سن‌آف نیز در مقاله‌ای تحت عنوان "قرارگاه‌های رفتاری در محیط‌های مسکونی" اگرچه در پی ارائه راهبردهای پژوهش بر روی رفتار در محیط‌های طراحی شده است، اما تعریفی واضح از قرارگاه ارائه ننموده با این حال نکاتی در مورد ویژگی‌های قرارگاه رفتاری را بیان می‌کند که به شرح زیر می‌باشند: قرارگاه رفتاری واحدی اکولوژیک که شامل مجموعه‌های رفتاری و محیطی به هم وابسته است و الگوی رفتار قابل مشاهده آن از افراد ویژه درگیر آن مجزاست؛ محیط دلالت بر هر وضعیت یا تأثیر خارج از سازه‌واره، گروه و دستگاه و غیره دارد؛ محیط برای انسان فرصت تعامل و تجربه را فراهم می‌آورد؛ محیط کالبدی تأثیر بسیار زیادی بر حالت روانشناسی و رفتار اجتماعی دارد (Sanoff, 1971). راجر بارکر این چنین بیان می‌دارد: قرارگاه رفتاری دارای دو دسته ویژگی ضروری ساختاری و پویا است. در بخش ساختاری یک قرارگاه رفتاری شامل یک یا چند الگوی جاری رفتار و محیط و محیطی احاطه‌کننده و ارتباط هم‌ساختی با رفتار دارد و در بخش پویا اجزاء محیط - رفتار یک قرارگاه که هم‌ساخت‌ها نامیده می‌شوند در میان یکدیگر دارای یک درجه وابستگی هستند که این درجه وابستگی از درجه وابستگی آن‌ها با هم‌ساخت‌های قرارگاه رفتاری دیگر بیشتر است؛ و سپس به ذکر هفت شاخص از این تعریف می‌پردازد: الگوی جاری رفتار؛ الگوی جاری رفتار و محیط؛ محیط بر الگوی رفتار احاطه دارد؛ محیط با الگوی رفتار رابطه هم‌ساختی دارد؛ اجزای رفتار-محیط هم‌ساخت‌ها نامیده می‌شوند؛ هم‌ساخت‌های یک قرارگاه رفتاری معین، درجه وابستگی تعیین‌شده‌ای دارند؛

هم‌ساخت‌های یک قرارگاه رفتاری معین، نسبت به بخش‌های سایر قرارگاه‌های رفتاری، میزان وابستگی بیشتری با خودشان دارند) Barker, 1968).

با مروری بر ادبیات حوزه روانشناسی اکولوژیک و به ویژه قرارگاه رفتاری به مقالات متعدد دیگری نیز می‌توان اشاره کرد که همگی با پذیرش تعریف قرارگاه‌های رفتاری بارکر در پی توسعه و تشریح هرچه بیشتر ویژگی‌های قرارگاه رفتاری هستند (Hartwell, 1995; Francovich, 2008).

ارزیابی و مقایسه تعاریف (کنکاشی به منظور تبارشناسی تعاریف قرارگاه‌های رفتار)

با توجه به فعالیت‌های بارکر در تبیین روانشناسی اکولوژیک و مفاهیم قرارگاه رفتاری، ملاک ارزیابی در این پژوهش بر تعریف ارائه شده وی است و بدین ترتیب، در ابتدا به ارزیابی تعاریف برایان لاوسون و هنری سن‌آف می‌پردازیم، چرا که به نظر می‌رسد ایشان بدون ارجاع به متن بارکر، مفاهیم اولیه قرارگاه رفتاری تبیین نموده‌اند. برایان لاوسون تأکید بسیار زیادی بر فضا در قرارگاه رفتاری دارد و در سراسر متن مذکور نیز از عبارت قرارگاه استفاده می‌کند. البته در این متن تلویحاً به ارتباط بین قرارگاه رفتاری و قلمروپایی اشاره‌ای دارد و مؤکداً به تأمین امنیت و نقش مسائل فرهنگی در خوانائی قرارگاه‌ها می‌پردازد. سن‌آف نیز به تعبیری دیگر بر محیط تأکید دارد. ظاهراً در اشاره به الگوی رفتار قابل مشاهده، وی در پی بیان الگوی جاری رفتار بوده و همان‌گونه که مشاهده شد، تعریف ارائه شده با توجه به عنوان مقاله تأمین‌کننده تعریف ساختاری قرارگاه‌های رفتاری نیز نبوده است و از دیگر سو، تأکید بر جبرگرایی در معماری در این مقاله مشهود است که البته به استناد متن منابع روانشناسی اکولوژیک، رویکرد غالب در پژوهش‌های این حوزه اکثراً احتمال‌گرایانه هستند. در خصوص تعریف جان لنگ با توجه به نقش تعریف ساختاری در بازشناسی قرارگاه رفتاری، تعریف ارائه شده کاملاً منطبق با تعریف ساختاری است و البته از تعریف پویای قرارگاه رفتاری صحبتی به میان نیامده است (تصویر ۱).

تصویر ۱. تبارشناسی تعاریف قرارگاه‌های رفتاری مأخذ: نگارنده

بازشناسی قرارگاه رفتاری (تعریف و تشریح ویژگی‌ها با تأکید بر متن شوگن)

تعریف ارائه‌شده شوگن نیز دقیقاً همان تعریف بارکر است که البته در آن بازنگری و در جهت توسعه مفاهیم آن کوشش شده است. بنابراین برای یک قرارگاه رفتاری خصوصیات مهم و ضروری در دو دسته ساختار و پویا وجود دارد که به قرار زیر به شرح جزئیات آن پرداخته شده است:

الف- خصوصیات ساختاری قرارگاه رفتاری

- الگوی جاری رفتار

یک قرارگاه رفتاری حداقل شامل یک یا چند الگوی جاری رفتار یکپارچه است که به طور عمده می‌توان ویژگی زیر را برای آن برشمرد: الگوی جاری رفتار یک الگوی حد و مرزدار در رفتار افراد است برای مثال در یک مسابقه ورزشی می‌توان به بازی کردن اعضای تیم ورزشی، داوری بازی و غیره اشاره نمود؛ الگوی جاری رفتار یک عنصر رفتاری عادی، در میان عناصر رفتاری مختلف نیست، برای مثال می‌توان به تو دماغی صحبت کردن یا عرف سلام و احوال‌پرسی کردن متعارف مردم در شهرهای کوچک امریکا اشاره نمود؛ یک الگوی جاری رفتار یک واحد رفتاری مجزا با مختصات زمانی و مکانی معین است. بازی بسکتبال، تشریفات عبادت، یا تدریس پیانو، در هر مورد، دارای یک موقعیت دقیق و مرزبندی شده (مکان) در زمان و فضا است؛ الگوی جاری رفتار یک مشخصه ویژه افراد درگیر با قرارگاه رفتاری نیست، بلکه یک پدیده فرافردی است و دارای مشخصه‌های استوار و منحصر به فردی است که حتی زمانی که ساکنان فعلی قرارگاه با افراد دیگری جایگزین شوند، ایستا و پایدار می‌ماند. برای مثال می‌توان به جایگزینی هر ساله دانش آموزان جدید در کلاس درس اشاره نمود؛ الگوی جاری رفتار به مثابه یک واحد رفتاری با مفهوم نقش در ادبیات جامعه‌شناسی اشتراکات زیادی دارد: تفاوت عمده میان این دو آن نقش موقعیتی است که یک شخص در ساختمان اجتماعی یک جامعه اشغال می‌کند، در حالی که الگوی جاری رفتار به مثابه جزئی از نهاد محیطی ویژه ای-یک قرارگاه رفتاری- با یک مکان مشخص در فضا و زمان تعریف می‌شود، در حالی که نقش اجتماعی دارای یک مکان جغرافیایی-زمانی بدین صورت نیست (Barker, 1968).

- الگوی جاری رفتار و محیط

الگوهای رفتاری که جزء اصلی یک قرارگاه رفتاری هستند به مجموعه‌های ویژه‌ای از اجزاء غیررفتاری قرارگاه، همچون موارد کالبدی و جغرافیایی وابسته می‌شوند که اول، اجزاء ساخته‌شده محیط (ساختمان‌ها، خیابان‌ها) و دوم، سیماهای طبیعی (تپه‌ها، درخت‌ها، گل‌ها، چمن‌ها، تابش آفتاب، باران) می‌توانند جزء اصلی محیط یا یک قرارگاه رفتاری باشند. از جمله ویژگی‌های محیط کالبدی که در قرارگاه رفتاری در ارتباط بسیار نزدیک با الگوی جاری رفتار است می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: محیط قرارگاه رفتاری یک مجموعه بغرنج از زمان‌ها، مکان‌ها و اشیاء است. محیط قرارگاه یک کلاس، یک اتاق ویژه در یک محل اقامت ویژه در یک زمان ویژه با اشیاء ویژه است که با یک الگوی ویژه چیده شده‌اند و اجزاء محیطی قرارگاه، به طور مستقلی از الگوهای جاری رفتار و ادراک افراد از قرارگاه، وجود دارند.

- محیط دربرگیرنده الگوی رفتار

شوگن از اصطلاح احاطه کردن (ضمیمه کردن، احاطه کردن، حلقه زدن) استفاده می‌کند. این کلمه یک ویژگی ضروری کالبدی-جغرافیایی و زمانی محیط قرارگاه رفتاری را تشریح می‌کند. محیط قرارگاه بر الگوی جاری احاطه دارد. مرزهای محیط معمولاً الگوهای رفتار را بی‌وقفه احاطه کرده‌اند. همان‌گونه که در مورد فروشگاه، که معمولاً ساعت ۸ صبح باز و ساعت ۶ بعدازظهر بسته می‌شود. (Schoggen, 1989)

- رابطه هم‌ساختی محیط با الگوی رفتار

شوگن همچنین از واژه هم‌ساختی به معنای همسان در ریخت، شکل و ساختار برای نشان دادن ارتباط و همسانی رفتار و محیط کالبدی استفاده می‌کند. هم‌ساختی در این کتاب یک خصیصه ضروری رابطه بین الگوهای رفتار و محیط قرارگاه رفتاری دانسته شده که دارای ویژگی‌های زیر است:

در سطح قرارگاه رفتاری به طور تمام، هم‌ساختی مرز الگوی رفتار و مرز محیط برجسته و بنیادی است. برای مثال می‌توان اشاره کرد که مرز بین زمین بازی فوتبال مرز بازی است؛ شروع و خاتمه دوره مدرسه موسیقی محدوده‌های الگوی رفتار کلاس موسیقی را مشخص می‌کند؛ درها و دیوارهای آرایشگاه و ساعات بهره برداری جزء اصلی مرزهای الگوهای رفتاری آرایش مو در قرارگاه است. هم‌ساختی رفتار و محیط به سوی ساختار داخلی خالص قرارگاه رفتاری توسعه می‌یابد. اینجا شباهتی در ساختار محیط و ساختار الگوی جاری رفتار در حدود قرارگاه هست. برای مثال، در آرایشگاه، صندلی آرایشگر، آینه‌ها و لگن مخصوص شست و شوی سر (محیط) همه طراحی شده، شکل پذیرفته و ساخته شده برای حمایت و متناسب بودن با الگوهای جاری رفتار هستند: کوتاه کردن موها، طراحی کردن و شست و شوی سر.

اجزاء محیطی و رفتاری مستقل چیده نمی‌شوند. در اینجا یک شایستگی ضروری بین آن‌ها وجود دارد. معماران، طراحان و مهندسان بیشتر اوقات برای خلق ساختارهای کالبدی که مناسب، حمایت‌کننده و تسهیل‌کننده این الگوهای رفتاری ویژه می‌باشند، زحمات بسیاری را

متحمل می‌شوند. هنگامی که یکی از این ساختارها خلق شد، آن‌ها متعاقباً الگوهای رفتار را استخراج و به آن‌ها شکل می‌دهند. (Schoggen, 1989)

- اجزای رفتار - محیط (هم‌ساخت‌ها)^۱

در خصوص این مطلب باید به این نکته اشاره کرد که: "علوم مادی (فیزیکی) از پدیده‌هایی که رفتار در آن‌ها به مثابه جزئی از آن‌هاست اجتناب کرده‌اند و علوم رفتاری نیز از اشیاء کالبدی و وضعیت‌ها به مثابه عناصر ضروری اجتناب کرده‌اند. بنابراین علوم رفتاری بدون موضوعات و رویدادها (تالاب‌ها، یخچال‌های طبیعی، آذرخش) و علمی از پدیده‌ها بدون مکان هندسی جغرافیایی و مشخصه‌ها (سازمان‌ها، طبقات اجتماعی و نقش‌ها) ایجاد شده‌اند. علم اشیاء و رخدادهایی وجود ندارد که هر دو مشخصه کالبدی و رفتاری را دارا باشد. قرارگاه رفتاری چنین پدیده‌هایی هستند. آن‌ها شامل نهادهای رفتار و احاطه‌کننده هم‌ساخت‌ها و محیط هستند."

رابطه هم‌ساختی بین اجزاء محیط و الگوهای جاری رفتار، به محض این‌که قرارگاه‌های رفتاری ساخته می‌شوند عناصر بنیادی را بازشناسی می‌کنند. بدون چنین رابطه‌ای، وجود قرارگاه رفتاری امکان‌پذیر نیست. هم‌ساختی به تناسب و شایستگی بین الگوهای رفتار ویژه و بخش‌هایی از محیط اشاره دارد. اگرچه در برخی موارد، هم‌ساخت‌های محیط - رفتار اجزاء محیطی‌ای را درگیر می‌کنند که رفتار را در میان ندارند و آن را احاطه نکرده‌اند. رابطه هم‌ساختی در چنین مواردی واضح است و عدم وجود احاطه‌کنندگی محیط بر الگوی رفتار یعنی این‌که آن‌ها نمی‌توانند خودشان به تنهایی تعریف ضوابط و معیارهای قرارگاه‌های رفتاری را برآورده کنند، بلکه آن‌ها جزئی از چندین مجموعه دربرگیرنده تر هم‌ساخت‌ها هستند که با یکدیگر جزئی از یک قرارگاه رفتاری هستند.

هم‌ساخت‌هایی که در آن جزء محیط بر الگوی رفتار احاطه دارد، بسته به نوع درجه وابستگی اشان با دیگر هم‌ساخت‌ها، ممکن است به مانند یک قرارگاه رفتاری مستقل و خودکفا باشند، و یا نباشند. به طور خلاصه می‌توان گفت: رابطه هم‌ساختی یعنی همسانی در ساختار بین الگوهای رفتار و اجزاء محیط است (Barker, 1968).

هنگامی که منابع هم‌ساخت محیط - رفتار در نظر گرفته می‌شوند، شواهدی از وابستگی داخلی و اجبار قرارگاه رفتاری و شواهدی از برخی از مکانیزم‌های درگیر آشکار می‌شود. سپس هشت منبع احتمالی هم‌ساخت الگوهای جاری رفتار و محیط کالبدی-جغرافیایی شناسایی می‌شود.

نیروهای کالبدی^۲: تمهیدات کالبدی، می‌تواند باعث ایجاد برخی از الگوهای رفتاری شوند و از برخی دیگر جلوگیری کنند. به عنوان مثال، یک راهروی باریک تنها امکان ایجاد موقعیتی در جهات خاص را فراهم می‌سازد. باریک بودن آن مانع انجام فعالیت‌هایی که نیاز به فضاهای وسیع دارند، می‌شود. نبودن صندلی‌ها یا طاقچه‌ها، باعث ایستادن و راه رفتن می‌شود و مانع نشستن یا خوابیدن می‌شود. طرح خیابان‌ها و پیاده‌روها، اندازه و ترتیب اتاق‌ها و چگونگی توزیع مبلمان و اثاثیه، اغلب عوامل مهمی در ایجاد ویژگی‌های خاصی از الگوهای جاری رفتار و در محدود کردن برخی دیگر، به شمار می‌آیند. نیروهای کالبدی وادارکننده و بازدارنده رفتار نباید مثل دیواری که نمی‌توان در آن نفوذ کرد، بی‌فید و شرط باشند. در این موارد نیروهای کالبدی، رفتار را شکل می‌دهند تا متناسب با قالبش باشد. ویژگی‌های کالبدی اشیاء نیز، الگوهای رفتاری خاصی را ایجاد و تحریک می‌کنند. یک توپ گرد می‌شود، پرتاب می‌شود و بالا و پایین می‌پرد. موسیقی باعث ایجاد رفتار ریتمیک می‌شود. پیشرفت ریز کامپیوترها، الگوهای رفتاری جدیدی را در بسیاری از افراد ایجاد کرده و اغلب برای کاربران به یک شیء رفتاری و سوسه انگیز تبدیل شده‌اند. بسیاری از هم‌ساخت‌های محیط رفتار که یک قرارگاه رفتاری را تشکیل می‌دهند، ناشی از اجبار خصلت‌های کالبدی رفتار اشیایی است که در این قرارگاه موجود هستند (Richard, 1975).

نیروهای اجتماعی^۳: نیروهای اجتماعی ممکن است بسیار اجبارکننده باشند. اقتدار مربوط به یک معلم، باعث ایجاد یک الگوی رفتاری خاص می‌شود که مشهود است. به علاوه، نیروهای اجتماعی برای ایجاد تناسب با الگوی جاری، از خود الگوی رفتاری سرچشمه می‌گیرند. بنابراین، بچه‌ای که عقب می‌ایستد در حالی که کلاس سومی‌ها و چهارمی‌ها در زنگ تفریح با شتاب از راهرو مدرسه به سمت زمین بازی هجوم می‌برند، به وسیله موج رفتار به جلو هل داده می‌شود؛ یعنی به وسیله نیروهای کالبدی به شکل تجمع کردن، هل دادن و همچنین به وسیله نیروهای کالبدی به شکل جریان رفتاری یا حتی تهدیدها و فرصت‌ها.

نیروهای اجتماعی که برای ایجاد هماهنگی از خود الگوی رفتاری ناشی می‌شوند، انواع خاصی از رفتار ساکنان قرارگاه را ایجاد می‌کنند و یا شاید مستثنی می‌سازد. این نیروهایی که به شخص وارد می‌شوند تا هنگامی که عبادت‌کنندگان کلیسا بر می‌خیزند، برخیزد، هنگامی که می‌نشینند، بنشینند، و هنگامی که سکوت می‌کنند، سکوت کند، حقیقتی مسلم هستند. فشارهای اجتماعی که در یک جشن، مهربانانه و شادی‌بخش در یک مراسم تشییع جنازه، ناراحت‌کننده هستند را نمی‌توان نادیده گرفت. در یک کلاس دانشکده، سخنرانی کردن، توضیح دادن، بحث کردن، گوش دادن و سؤال پرسیدن واقعاً لازم است. این کاملاً بدیهی است که هیچ یک از دانش‌آموزان بر نخواهند خواست و

زیر آواز نخواهند زد. اگر با وجود اجبارهای زیادی که در مقابل آن وجود دارد، چنین حادثه‌ای اتفاق بیفتد، گفته خواهد شد که باب‌کننده این رفتار شیطنت کرده است یا احساساتش متزلزل شده است.

فرایندهای فیزیولوژیکی: بدون تردید، مکانیزم‌های رفتاری ذاتی در انسان‌ها وجود دارد که به وسیله اجبارهای مکانیکی به برخی از ویژگی‌های محیط کالبدی-جغرافیایی پاسخ می‌دهند. باد سرد فرح‌بخش، فرد را به جست و خیز و می‌دارد، کند بودن و تنبلی را طرد می‌کند. یک کلاس بسیار گرم، خواب آلودگی و حتی سستی را افزایش می‌دهد. تحقیق نشان داده است که سر و صدا مانع پیشرفت شناختی می‌شود (Schoggen, 1989).

ادراک سیمائی^۱: یک عامل مهم در شکل‌گیری الگوهای جاری رفتار در یک قرارگاه رفتاری تأثیر اجباری ناشی از برداشت از شکل‌های ظاهری محرک است که از محیط کالبدی-جغرافیایی نشأت گرفته است. بچه‌ها در همه جا به دنبال یک محیط مسطح و صاف و عاری از موانع مثل یک سالن دراز روشن، یک سالن ورزشی مدرسه یا یک مزرعه برهنه کاملاً درو شده، همچنین یک مکانی برای دویدن و جنب و جوش در یک فعالیت بی‌برنامه و شاد می‌گردند. این ویژگی‌های محیطی به وسیله برداشت ظاهر می‌شوند تا این نوع رفتار را ایجاد کنند. فضاهای باز بچه‌ها را وسوسه می‌کنند. درست مثل یک توپ که دویدن و جست و خیز کردن را ترغیب می‌کند. این شرایط با این ویژگی‌های وسوسه‌کننده و درک‌شده ایجاد می‌شوند. نمایش و ترتیب کالا در مغازه‌ها، نظم مراسم، عبادت در کلیسا، جشن عروسی، راهنماهای ترسیم شده در خیابان‌ها، مبلمان موجود در خانه‌ها، همگی طراحی شده‌اند تا رفتاری با الگوهای مناسب، پدید آورد.

یادگیری: یادگیری رفتاری متناسب با هم‌ساخت‌های محیط-رفتار خاص، منبع مناسبی است تا افراد با الگوهای جاری رفتار، هماهنگ سازد. ویکر (سال ۱۹۷۲ و ۱۹۷۹) بحث گسترده‌تری در مورد، کمک فرایندهای یادگیری عملی، عینی و آموزشی به توسعه هم‌ساخت یا به گفته او، هماهنگی محیط رفتار ارائه می‌دهد.

گزینشگری افراد^۱: شباهتی بین الگوی جاری رفتار و مجموعه‌های رفتاری فردی که وارد آن می‌شود، وجود دارد. بخشی از این قرابت به وسیله رفتار قابل تمایز و انتخابی افراد مختلف به وجود می‌آید. پسر جوانی که کلاس اختیاری خاصی برایش یک الگوی رفتاری غیرقابل تحمل است، از حضور در آن اجتناب خواهد کرد؛ و آن‌هایی که در آن کلاس باقی می‌مانند، در هماهنگ ساختن توانایی‌شان با الگوی جاری رفتار، خود انتخاب‌گر خواهند بود.

گزینشگری قرارگاه‌های رفتاری^۱: برخی از قرارگاه‌های رفتاری، شرایط ورودی دارند که افرادی را که رفتارشان متناسب با شرایط الگوی جاری و شرایط محیط نباشد مستثنی می‌سازد. تا زمانی که شخصی در آزمون ورودی دانشگاه پذیرفته نشود، نمی‌تواند در کلاس‌های دانشگاه شرکت داشته باشد؛ افرادی که دوست دارند در یک فیلم نقشی داشته باشند باید آزمون مشخصی بدهند؛ به علاوه، قرارگاه‌ها اغلب اشخاصی را که با الگوهای جاری رفتار هماهنگی ندارند، بیرون می‌اندازند. پسر بچه‌های اصلاح‌ناپذیر از مدرسه اخراج می‌شوند. اعضای گروه سرود یک مدرسه که نمی‌توانند در موسیقی مهارت پیدا کنند از ادامه دادن با گروه سرود، منع می‌شوند.

تأثیر رفتار بر محیط^۲: کانال‌هایی که تاکنون نام برده شده و هم‌ساخت الگوی رفتار و محیط را به وجود می‌آورند، به وسیله نیروهای اجتماعی و کالبدی مستقیم که روی رفتار تأثیر می‌گذارند، به وسیله عکس‌العمل‌های ذاتی یا اکتسابی نسبت به محیط و از طریق برداشت یا به وسیله انتخاب اشخاص توسط احتمالات رفتاری مناسب، وجود داشته‌اند. منبع دیگر تأثیر رفتار روی محیط است. همان طور که در بالا گفته شد، اغلب از طریق تمایل آگاهانه به وجود می‌آید، مثل هنگامی که طراحان و معماران، خانه‌ها، ساختمان‌ها یا زمین‌های بازی را طراحی می‌کنند. اما این همچنین می‌تواند مثل یک نتیجه تصادفی و غیرمنتظره رفتار اتفاق بیفتد. هم‌ساخت محیط و رفتار همچنین در نتیجه تقاضای صحیح رفتار برای یک محیط خاص نیز به وجود می‌آید. برای مثال، نیاز به فضای بازی یا ورزش برای یک مدرسه می‌تواند مسئولان را برای ساخت یک سالن ورزش در این مدرسه تشویق کند. بی‌تردید، بسیاری از این رفتارها در جامعه جدید، در پی ایجاد تمهیدات محیطی جدید هستند تا از الگوهای جاری و نوین رفتار حمایت‌کننده یا ویژگی‌های محیطی قدیمی را تغییر دهند تا با تغییرات ایجاد شده در الگوهای قدیمی رفتار، سازگار و هماهنگ باشند (Schoggen, 1989).

شروع و پایان وقوع قرارگاه رفتاری: وابستگی داخلی و اجبار قرارگاه‌های رفتاری، در ارتباط داخلی و عملکردی بخش‌هایشان را به راحتی می‌توان مشاهده نمود. هنگامی که هر بخش اولیه از یک قرارگاه تغییر می‌کند به عنوان مثال، هنگامی که معلم در قرارگاه کلاس ابتدایی حاضر نمی‌شود، همه جنبه‌های قرارگاه تحت تأثیر قرار می‌گیرد؛ اگر گرما و نور لامپ کم شود نیز این حالت به وجود می‌آید. وابستگی داخلی قرارگاه‌های رفتاری، جز در آغاز و پایان وقوع یک قرارگاه رفتاری در هیچ کجا، به وضوح نشان داده نشده است. همه بخش‌های یک قرارگاه، به طور همزمان با هم شروع و متوقف می‌شود. در فروشگاه زنجیره‌ای به عنوان یک مکان که احاطه‌کننده چندین قرارگاه رفتاری است، در ساعت ۵:۳۰ بعدازظهر کار تعطیل می‌شود. در ساعت ۸:۰۰ صبح روز بعد، دوباره کار در قرارگاه‌ها شروع می‌شود.

داروخانه تا ساعت ۶:۳۰ بعدازظهر باز است تا این که به طور ناگهانی تعطیل می‌کند. دوباره در ساعت ۷:۳۰ صبح به نواحی رفتاری عمومی، ملحق می‌شود. قرارگاه‌های رفتاری متفاوت در شهر، برنامه‌های متفاوتی برای باز کردن و بستن دارند و این برنامه‌ها، طوری متحد شده‌اند که فعالیت‌های شهر ناگهان در صبح، آغاز و ناگهان در شب خاتمه می‌یابد. اما تقریباً هر قرارگاهی به عنوان یک واحد، زمان شروع و خاتمه‌ای دارد. از این لحاظ، قرارگاه‌ها تقریباً همیشه به شیوه قانون همه یا هیچ عمل می‌کنند، یعنی به صورت واحد. قانون عملکرد یکپارچه قرارگاه‌های رفتاری همیشه حفظ می‌شود (Richard, 1975).

عدم انتقال‌پذیری الگوهای جاری رفتار: یکپارچگی و اجبار قرارگاه‌های رفتاری را به وسیله این حقیقت شرح داده می‌شود که نمی‌توان به طور مکرر رفتار را بین قرارگاه‌ها انتقال داد و جابه‌جا کرد. ساکنان یک قرارگاه رفتاری نمی‌توانند در قرارگاه رفتاری دیگر الگوی رفتاری قرارگاه قبلی را به راحتی انجام بدهند. هرگز نمی‌توان در کلاس درس جمعه رفتارهایی که در سالن ورزشی مدرسه انجام می‌شود را انجام داد. همان‌طور که انگیزه‌ها و مهارت‌ها لازمه افراد می‌باشند، اشیاء و تجهیزات و سایر شرایط حاصل از قرارگاه‌های خاص، لازمه برخی از انواع رفتار هستند. قرارگاه‌های رفتاری، نواحی طبیعی، جغرافیایی-زمانی نیستند که بتوان آزادانه هر رفتاری را به آن‌ها وارد کرد. الگوی رفتار و محیط از نظر پویایی، جدایی‌ناپذیر هستند.

ب - خصوصیات پویای قرارگاه رفتاری

- هم‌ساخت‌های یک قرارگاه رفتاری معین، درجه وابستگی تعیین شده ای دارند.

به طور کلی، در اجتماع یا موسسه معین چنین درک شد که هم‌ساخت‌های رفتار-محیط کم‌وبیش وابسته‌اند؛ این مطلب می‌تواند با قیاس واضح شود. اقلیم یک کشور می‌تواند بر حسب اقلیم نواحی تشریح شود و اقتصاد بر حسب اقتصاد مناطق. دو راه عمومی برای شناسایی وسعت این نواحی یا مناطق وجود دارد. اول، برحسب مقدار تعریف شده تغییرپذیری درون منطقه‌ای. برای مثال، میانگین تفاضلی بارشی ۲ اینچ می‌تواند برای احتساب در یک ناحیه اقلیمی، به عنوان حد قلمرو قرار گیرد. دوم، بر حسب درجه وابستگی. برای مثال، همبستگی ۰/۷ بین شاخص‌های تغییر اقتصادی ممکن است به عنوان محدودیت برای دامنه مشمول شدن در یک منطقه اقتصادی تثبیت شود. این پژوهش از معیار نوع دوم به عنوان مبنای شناسایی مجموعه‌های یگانه هم‌ساخت‌ها که قرارگاه‌های رفتاری نامیده می‌شوند، استفاده کرده است.

ذات این معیار وابستگی به دقت توسط لوین (۱۹۵۱) تعیین شد. او اشاره کرد در تمامی دستگاه‌های وابسته، چه آن‌ها شامل دستگاه‌های فیزیولوژیکی، کالبدی یا اقتصادی (یا قرارگاه رفتاری) باشند، یک واحد می‌تواند بر حسب هر درجه‌ای از وابستگی مطلوب تعریف شود. برای تعریف واحدهای متنوع اجتماعی مثل، گروه‌های خویشاوندی، واحدهای آب زیرزمینی یا آلودگی هوا، واحدهای اطلاعات و مجموعه‌هایی از هم‌ساخت‌های رفتار محیط می‌توان از چنین قوانین وابستگی استفاده کرد.

هم‌ساخت‌های یک قرارگاه رفتاری معین، نسبت به بخش‌های سایر قرارگاه‌های رفتاری، میزان وابستگی بیشتری با خودشان دارند. وابستگی پویا یا وابستگی عملکردی بین هم‌ساخت‌ها مشخص می‌کند کدام هم‌ساخت‌ها ترکیب می‌شوند تا یک قرارگاه رفتاری را تشکیل دهند و کدامیک متعلق به دیگری است. اگر میزان وابستگی برابر یا بیش از این مقدار معین باشد، دو یا چند هم‌ساخت، یک قرارگاه رفتاری منفرد را تشکیل می‌دهند. اما اگر میزان وابستگی کمتر از مقدار معین باشد - به عبارت دیگر اگر دو هم‌ساخت کاملاً مستقل باشند - هر یک به تنهایی یک قرارگاه رفتاری را تشکیل می‌دهد یا احتمالاً به عنوان بخشی از قرارگاه رفتاری دیگری عمل می‌کند که به آن وابسته‌تر است (Coolen, 1975).

نتیجه‌گیری

هم‌ساخت‌های محیط و رفتار و رابطه هم‌ساختی آن‌ها به عنوان مهم‌ترین جزء قرارگاه رفتاری و به تبع آن مهم‌ترین جزء محیط ساخته شده چه در بررسی محیط‌های ساخته شده از منظر رفتاری چه طراحی محیط با رویکرد رفتاری بسیار حائز اهمیت است. با بررسی منابع متعددی که به بررسی محیط‌های ساخته شده با رویکردهای مختلف، از انسان‌شناسانه تا فرهنگی و بومی، مشخص می‌شود که توجه به هم‌ساخت‌ها و دیگر اجزاء قرارگاه رفتاری در طراحی با هر رویکردی بسیار مهم است. از این روست که بارکر ۱۹۶۰، با وجود تفاوت در رضایت‌مندی‌ها ابراز می‌دارد که یک قرارگاه رفتاری فرد را قادر می‌سازد به رضایت‌مندی برسد. اگرچه این مقاله یک مقاله مروری است، اما برای پژوهش و بررسی قرارگاه رفتاری با توجه به منابع اندک و محدود به زبان فارسی، نیاز به کنکاش و جمع‌بندی در این خصوص احساس می‌شد چرا که به نظر می‌رسد این مبحث از حوزه علوم رفتاری و یا به طور دقیق‌تر روانشناسی اکولوژیک قابلیت انجام پژوهش‌هایی با رویکردهای متفاوت و بین‌رشته‌ای را داشته باشد (تصویر ۲).

تصویر ۲. نتیجه بازشناسی قرارگاه های رفتاری مأخذ: نگارندگان

پی‌نوشت‌ها

1. Activity space
2. Activity systems
3. Behavior circuits
4. The language of space
5. Behavior setting
6. Synomorphs
7. Physical forces
8. Social forces
9. Physiognomic perception
10. Selection of settings by persons
11. Selection of persons by behavior settings
12. Influence of behavior on milieu

فهرست مراجع

۱. لنگ، جان، (۱۳۸۶)، "آفرینش نظریه معماری: نقش علوم رفتاری در طراحی محیط"، ترجمه عینی فر، علیرضا، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، تهران.

۲. گروت، لیندا و وانگ، دیوید، (۱۳۸۴)، "روش‌های تحقیق در معماری"، ترجمه عینی فر، علیرضا، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

3. Barker, R.G (1968), "Ecological Psychology: Concepts and methods for studying the environment of human behavior", Stanford University Press, Palo Alto, CA., USA.
4. Lawson, Bryan (2001) "The language of Space", Architectural Press, Elsevier Publishing.
5. Schoggen, Phil (1989) "Behavior Settings: A revision and extension of Roger G. Barker's Ecological Psychology", Stanford University Press, Stanford, CA.
6. Sanoff, Henry (1971) "Behavior Settings in Residential Environments: A Research Strategy for Determining What Happens in the Designed Environment", Journal of Architectural Education, Vol.25, No. 95-97, Autumn.
7. Richard H. Price and Roger K. Blashfield (1975) "Explorations in the taxonomy of behavior settings Analysis of Dimensions and Classification of Settings", American Journal of Community Psychology, Vol.3, No.4, December.
8. Francovich, Chris (2008) "Exploring Leadership Influence Behaviors in the Context of Behavior Settings", International Journal of Leadership Studies, Vol.50.
9. Coolen, Henny (2005) "The meaning of dwelling from an ecological perspective", Delft, Paper to be presented at the OTB International Conference 'Doing, thinking, feeling home: the mental geography of residential environments.
10. Hartwell, Wesley (1995) "Residential Behavioral systems and the Individual: atheoretical and empirical application of an ecological perspective to the analysis of behavior associated with residential environments", University of Adelaide, Honours Thesis.